

لینک نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/D081D7DF4B7C16F3/8%

بازنمود چالش‌های فرهنگی در آثار معماری پساانقلاب اسلامی در ایران (مطالعه موردی: بناهای عمومی شهر تهران)^۱

نوع مقاله: مطالعه موردی

* سعید امینی‌آحور

E-mail: stu.saeidamini@iaut.ac.ir

** سحر طوفان

E-mail: Sahar.toofan@iaut.ac.ir

*** لیدا بلبیلان‌اصل

E-mail: Lida-balilan@iaut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۹

چکیده

معماری ایران در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، این پرسش را به وجود می‌آورد که چه عوامل و چالش‌های فرهنگی در این دوره، میراث حکومت عصر پهلوی و تداوم چالش‌های فرهنگی در آن دوره است و معماری دوره جمهوری اسلامی دارای چه مؤلفه‌ها و ویژگی‌هایی است؟ روش تحقیق در این پژوهش، اتخاذ استراتژی تحقیق کیفی با روش پدیدارشناسی و با رویکرد تفسیری (هرمنوتیکی) است و سعی دارد تا با بهره‌گیری از این روش به درکی عمیق‌تر از آنچه تاکنون بوده است برسد. همچنین از روش نشانه‌شناسی نیز بهره‌گیری شده است. مرحله‌ی تحلیل نیز به روش پدیدارشناسی توصیفی است. - یافته‌ها حکایت از اثرگذاری وابستگی به غرب، جهانی‌سازی، تعارض سنت و مدرنیته و ارزش‌های حاکم بر فرهنگ ایرانی و تباین آن با بخشی از ارزش‌های فرهنگی غرب دارد و از تأثیر متقابل معماری و فرهنگ بر هم می‌گوید. نتیجه نهایی پژوهش، دربردارنده مفروضات شخصی و مبانی فلسفی‌ای است که تفسیر از آن منتج شده است.

کلید واژه‌ها: چالش‌های فرهنگی، معماری پساانقلاب، بناهای عمومی، جهانی‌سازی، شهر تهران.

۱. مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان «بازنمود چالش‌های فرهنگی در آثار معماری پساانقلاب اسلامی در ایران (مطالعه موردی: بناهای عمومی شهر تهران)» است که در دانشگاه معماری و هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در حال انجام است.

* دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

** استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران، نویسنده‌ی مسؤول

*** دانشیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

۱- مقدمه و طرح مسأله

با در نظر گرفتن این نکته که در بستر زندگی اجتماعی افراد جامعه، ارزش‌هایی وجود دارند که هویت و تشخیص‌های فرهنگی آنان را تعریف می‌کنند و تا مرز تعیین فکری و سلیقه‌ای بر فرد آنان تأثیرگذار هستند، می‌توان به این نکته اشاره کرد که معماری تبلور فرهنگ یک جامعه است و از آداب و رسوم و آیین‌ها نشئت می‌گیرد و خود را در بناها منعکس می‌کند. جامعه ایرانی، اثرگذاری فرهنگی را در دوره‌ی گذار از سنت به مدرنیته (که در حدود یک قرن پیش شروع شده) تجربه کرده و توانسته تا حدود بسیار زیادی از پیکره، معماری ایرانی را دچار تغییر کند و با در نظر داشتن گسستی که در دوره معاصر در فرهنگ غنی اسلامی ایرانی ما رخ داده است، می‌توان از آن به‌عنوان یک چالش و تعارض بین سنت و مدرنیته نام برد (لولویی و میرزایی، ۱۳۹۴: ۲).

به نظر می‌رسد، این آسیب‌ها و گسست‌ها از یک‌سو به دلیل عدم شناخت ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل فرهنگ سنتی (ملی و مذهبی) ایران و از سوی دیگر، به دلیل برخورد‌های انفعالی و افراطی نسبت به ورود فرهنگ غربی و مدرن به کشورمان بر پیکره معماری وارد شده است. این عوامل باعث می‌شود که جامعه در حال گذار ایران دچار یک بحران سرگشتگی شود؛ زیرا که جامعه ما از خاستگاه سنتی خود خارج شده اما هنوز به منزل مدرنی نرسیده است؛ که محصول این گم‌گشتگی از گذشته تا امروز باعث بروز بحران‌های اجتماعی گوناگونی شده است (احمدی، ۱۳۹۶: ۲۱۳).

امروزه تعبیر متعددی از وضعیت معماری معاصر ایران پس از انقلاب اسلامی، نقل می‌شود. در این پژوهش با کنکاش در مسائل یاد شده و جست‌وجوی مباحث فرهنگی در آنها، به چالش‌های فرهنگی موجود در معماری امروز ایران پرداخته می‌شود. هدف از این پژوهش، تبیین این چالش‌ها و یا به عبارتی گسست‌های فرهنگی معماری و ریشه‌یابی آنهاست.

۲- پیشینه پژوهش

بازنمود چالش‌های فرهنگی در معماری ایران پس از انقلاب اسلامی و جدال میان سنت و مدرنیته در این عصر، موجب ورود معماری ناهمخوان و گاهاً مغایر با هویت ایرانی اسلامی و منقطع از اصل خویش گشته است. در این مدت برخی از معماران و صاحب‌نظران، کتاب‌ها و مقالاتی را در این زمینه ارائه داده‌اند که در جدول شماره ۱ گردآوری شده است.

جدول شماره ۱: پیشینه پژوهش

سال تألیف	مؤلف / مؤلفین	عنوان	حیطه موضوع
۱۳۹۰	محسن حبیبی	شرح جریان‌های فکری معماری شهرسازی در ایران معاصر	جریان‌های معماری ایران
۱۳۹۹	امیر بانی مسعود	معماری معاصر ایران، از ۱۳۰۴ تاکنون	معماری معاصر ایران
۱۳۹۳	کامل نیا	آشنایی با معماری معاصر از غرب تا شرق	معماری معاصر ایران
۱۳۸۷	امیر بانی مسعود	خاستگاه جریانی نوگرا در معماری معاصر ایران (مجله)	معماری معاصر ایران
۱۳۹۸	محمدجواد مهدوی‌نژاد	سیر اندیشه‌های معماری: تاریخ معماری جهان، تاریخ معماری معاصر و مبانی نظری معماری	سیر اندیشه‌های معماری ایران
۱۳۸۵	محسن حبیبی	شرح جریان‌های فکری معماری و شهرسازی در ایران معاصر با تأکید بر دوره زمانی ۸۳-۵۷	معماری معاصر ایران
۱۳۸۸	سیروس باور	معماری نو یا معماری مدرن	معماری امروز
۱۳۹۲	سیروس باور	نگاهی به پیدایش معماری نو در ایران	معماری امروز
۱۳۷۸	داراب دیبا	الهام و برداشت از مفاهیم بنیادی ایران	مفاهیم معماری ایرانی
۱۳۹۹	جواد ایرجی، ویدا نوروز برازجانی	معنا در معماری معاصر ایران، بعد از انقلاب اسلامی	مفاهیم معماری ایرانی
۱۳۸۲	محمد تو حیدفام	فرهنگ در عرصه جهانی شدن: چالش‌ها و فرصت‌ها	فرهنگ و هویت
۱۳۸۹	محمدجواد مهدوی‌نژاد	هویت معماری، تبیین معنای هویت در دوره‌های پیشا مدرن و فرامدرن (مجله)	فرهنگ و هویت
۱۳۸۳	حسین سلیمی	فرهنگ‌گرایی، جهانی شدن و حقوق بشر	فرهنگ و هویت
۱۳۸۱	احمد گل محمدی	جهانی شدن، فرهنگ و هویت	فرهنگ و هویت

۲- سؤال تحقیق

کدام عوامل و چالش‌های فرهنگی بر آثار معماری ایران پس از انقلاب اسلامی تأثیر گذاشته‌اند؟

۳- روش تحقیق

نگرشی در این جستار به منظور شناخت، بررسی و تحلیل دوره‌های مختلف پس از انقلاب و عوامل تأثیرگذار فرهنگی بر شکل‌گیری بناهای معماری ایران (به‌ویژه بناهای عمومی تهران)، انتخاب شده است که در همین رابطه با توجه به گستردگی موضوع

مطرح شده، از استراتژی تحقیق کیفی، با روش پدیدارشناسی و با رویکرد تفسیری (هرمنوتیکی) استفاده شده است.

۴- روش گردآوری اطلاعات، سال انجام تحقیق، جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

با بررسی کتب و مقالات و مجلات و اسناد کتابخانه‌ای در حیطه‌ی فرهنگ و تاریخ معاصر ایران و تاریخ معماری پس از انقلاب و جریان‌های معماری و عوامل تأثیرگذار بر آنها به اطلاعات کافی راجع به موضوع می‌رسیم. سپس به‌طور کامل معماری پسا انقلاب اسلامی را از مرحله‌ی وقوع انقلاب اسلامی مورد کنکاش قرار داده و طبقه‌بندی و مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌دهیم. انجام مشاهدات میدانی نیز بر روند انجام پژوهش در این رساله بی‌تأثیر نبوده است.

جامعه آماری: نمونه‌های دوران تاریخ معماری پس از انقلاب اسلامی ایران که از ابتدای سال ۱۳۵۷ هـ.ش شروع شده و شامل پنج دوره‌ی معماری است، جامعه‌ی آماری در این تحقیق محسوب می‌شود.

روش نمونه‌گیری: مطابق جدول شماره (۲)

جدول شماره ۲: (رنجبر و حق‌دوست، ۱۳۹۱: ۲۴۵)

نمونه	نوع	روش	مشخصات
۱ ۲ ۳ ۴ ۵	نمونه‌گیری متوالی	نظری: (انتخاب	۱- انتقال‌پذیری: یعنی امکان تعمیم نتایج به سایر جوامع مشابه
	(متواتر): (افزایش	نمونه‌ها در جهت	۲- نوع تعمیم: طبیعت‌گرا
	حجم نمونه تا زمان	به وجود آوردن	۳- کاربرد: بیشتر در مطالعات کیفی
	رسیدن به کفایت)	(یک نظریه)	۴- هدف: درک عمیق از پدیده
			۵- محاسبات: معمولاً از محاسبات استفاده نمی‌ود و هدف رسیدن به اشباع داده است.

۵- چارچوب نظری

۱-۵- **فرهنگ:** فرهنگ مجموعه باورها، دانش‌ها، معارف و آداب و رسوم و ارزش‌هایی است که جامعه بر مبنای اعتقادات خود آن را تکامل بخشیده و براساس آن مجموعه

خط‌مشی خود را تعیین می‌نماید و در این روند، هدف او رسیدن به تعالی و تکامل است که جهان‌بینی‌اش برای او تعریف و تبیین نموده است (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۸۲). به بیان گیدنز در بهترین حالت می‌توان فرهنگ را به مجموعه‌ای از شیوه‌های زندگی تعریف کرد (احمدی، ۱۳۹۶: ۱۰۵). شیوه‌های خاص زمانمند و فضا‌مندی که در وضعیت واقعی تعریف شده باشند. این شیوه‌های زندگی از سه رکن اصلی تشکیل شده‌اند، ارزش‌ها (که مردم آنها را حفظ می‌کنند)، هنجارها (که مردم از آنها تبعیت می‌کنند) و چیزهای مادی (که مردم آنها را به کار می‌گیرند؛ از کالاها تا سیستم‌های حمل‌ونقل تا ساختمان‌ها و تسهیلات شهری). این سه رکن اصلی فرهنگ در ارتباط کامل با یکدیگر قرار دارند (احمدی، ۱۳۹۶: ۱۱۳).

۵-۲- چالش‌های فرهنگی: عوامل، پدیده‌ها، موقعیت و شرایط نابهنجار فرهنگی که زمینه‌ساز تحمیل خسارت، فریب و حتی شکست یک نظام سیاسی می‌شود.

۵-۳- گفتمان فرهنگی در بستر تحولات سیاسی معاصر ایران

۵-۳-۱- دوره پهلوی اول (۱۳۲۰-۱۳۰۴)

نقطه شروع ایجاد چالش‌های فرهنگی، مصادف با زمان تهاجم فرهنگ و تمدن غربی به شرق و به‌ویژه ایران است که جنگ‌های ایران و روس و رویداد مشروطه‌خواهی را باید از نقاط عطف در این زمینه محسوب کرد. به‌طور خلاصه آنچه در این دوره در حوزه چالش‌های فرهنگی رخ داد بدین شرح است: (خواجه‌سروی، ۱۳۸۹: ۲)

۱- ورود اندیشه‌های غربی به ایران در اثر بازگشت محصلان اعزامی به کشور،

ترجمه کتاب‌های خارجی به زبان فارسی و تأسیس مدارس جدید به سبک اروپایی.

۲- پاگرفتن سنت و ایستگی به خارج.

۳- جایگزینی فرنگ مآبی به‌جای الگوهای دیرپای ایرانی - اسلامی (مدنی، ۱۳۹۲: ۲۴۵).

۵-۳-۲- دوره پهلوی دوم (۱۳۵۷-۱۳۲۰)

درحالی‌که انتظار می‌رفت سقوط رضاشاه زمینه‌ی ترمیم تدریجی فرهنگ و هویت ایرانی را فراهم کند، بعد از کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ و استحکام قدرت پهلوی دوم، همان اقدامات پهلوی اول با شیوه‌هایی نرم‌تر ادامه یافت (مهدوی، ۱۳۷۵: ۱۷۷) و نتایج ذیل در ارتباط با منابع و سیمای فرهنگ ملی ایران به دست آمد:

۱- تداوم فرآیند نوسازی به شیوه غربی (ازغندی، ۱۳۸۲: ۳۵۷).

۲- حمایت آشکار و پنهان از فعالیت‌های فراماسونرها، صهیونیست‌ها و بهاییان در ایران و سپردن نهادهای فرهنگی و مدیریتی ایران به ایشان (حاجی‌یوسفی، ۱۳۸۲: ۱۰۱).

۳- افزایش فعالیت‌های فرهنگی و هنری با محوریت غرب‌زدگی (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۱۷۸).

۴- تداوم سنت وابستگی به خارج

۵- ۳-۳- دوره جمهوری اسلامی

- دوره تثبیت نظام و دفاع مقدس (۱۳۶۸-۱۳۵۷)

در این دوره با توجه به محوریت رهبری امام خمینی (ره) در مقام ولی فقیه، برهه زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸ را در برمی‌گیرد و ما شاهد تثبیت موقعیت انقلاب اسلامی در قالب جمهوری اسلامی و گذر همراه با موفقیت از جنگ تحمیلی ۸ ساله هستیم؛ از این رو می‌توان به دو گفتمان تثبیت نظام و دفاع مقدس اشاره کرد (نوروزی، ۱۳۸۷: ۸۵). در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مهم‌ترین چالش‌های فرهنگی مطرح شده عبارت‌اند از:

۱- عدم اطلاع از فرهنگ خودی (اعم از اسلامی و ایرانی).

۲- باور نداشتن به ظرفیت‌های علمی و پژوهشی کشور.

۳- عدم دسترسی به منابع علمی معتبر و کاربردی.

۴- عدم غنای کتابخانه‌های کشور.

۵- اعتقادات و ارزش‌های حاکم بر جامعه و تباین آن با بخشی از ارزش‌ها و رفتارهای غرب.

معماری (۱۳۶۸-۱۳۵۷): به‌طورکلی در یک نگاه، این دوره در تاریخ معماری

معاصر ایران فاقد آثار شاخص بوده و گفتمان نظری معماری نیز از دایره‌ی محافل نیمه‌رسمی حرفه‌ای و دانشگاهی فراتر نمی‌رود؛ این دوره را می‌توان «دوره سکوت» نامید (بانی‌مسعود، ۱۳۹۹: ۱۹۷).

- دوره ۱۴۰۰-۱۳۶۸

در این برهه شاهد گفتمان‌های متعددی در عرصه‌های داخلی و خارجی هستیم که

در این مجال، به گزارش مختصری از آن در چهار فراز اشاره خواهیم داشت:

الف) دوران سازندگی (گفتمان توسعه اقتصادی) (۱۳۷۶-۱۳۶۸)

در این دوره دانش برگرفته از مدرنیته و غرب ارج و منزلت یافت و حتی در برخی لایه‌ها و سطوح مدیریتی جامعه رسوخ کرد. چالش فرهنگی یادشده در ذیل، از ظهور دوباره جریان روشنفکری در عرصه مطبوعات و رسانه‌های جمعی در برابر جریان انقلاب اسلامی سرچشمه می‌گرفت. مهم‌ترین چالش‌های فرهنگی مطرح شده عبارت‌اند از: (نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۰۹)

۱- تلاش در موجه جلوه دادن مشروعیت مدل‌های غربی.

۲- تأکید بر ناکارآمدی فرهنگ دینی در رفع نیازهای اساسی جامعه و انقلاب اسلامی و ضرورت جایگزینی با نظریه‌های توسعه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی غربی.

۳- تأکید بر تعارض سنت و مدرنیسم و کوشش در موجه جلوه دادن مدرنیته و ناپسند جلوه دادن سنت.

معماری (۱۳۷۶-۱۳۶۱): با توجه به شرایط حاکم بر جامعه و نیاز مردم برای مسکن سریع به خاطر نتایج حاصل از جنگ تحمیلی، گرایش‌هایی نیز یافت شد که شامل: (ایرجی و برازجانی، ۱۳۹۹: ۹۰)

- احیای عین به عین معماری سنتی ایران.

- تلفیق مفاهیم و عناصر معماری ایرانی با تکنولوژی و معماری مدرن.

- بوم‌گرایی.

- گرایش تفننی به سبک‌های معماری غربی.

ب) دوران اصلاحات (گفتمان توسعه سیاسی) (۱۳۸۴-۱۳۷۶)

نگاه فکری گروهی از نخبگان که در دوم خرداد ۱۳۷۶ وارد صحنه سیاست و اجتماع شدند، نظریه‌های معرفت‌شناسی، دین‌شناسی و علوم سیاسی غربی بود. نظریه توسعه سیاسی که جامعه مدنی مفهوم کلیدی آن است و برآمده از اندیشه‌های سیاسی اصلاحات و ملازم اقتصاد سرمایه‌داری به شمار می‌آید (نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۱۲).

معماری (۱۳۷۶-۱۳۸۴): (بانی مسعود، ۱۳۹۹: ۲۰۰)

- علاقه‌مندی به کاربرد جزئیات و موتیف‌های تاریخی و حفظ آنها.

- کاربرد نوین مصالح و تکنولوژی‌های جدید.

- شوریدن بر عملکردگرایی مدرنیستی.

ج) دوران بهار (گفتمان عدالت) (۱۳۹۲-۱۳۸۴):

طی این برهه، به دلیل روحیه سلطه‌گری کشورهای غربی و شرایط سیاسی خاص داخلی و خارجی و نیز برنامه‌ی هسته‌ای، دستور تحریم‌های بین‌المللی گسترده علیه ایران صادر و شرایط کشور براساس اقتصاد مقاومتی برنامه‌ریزی گردید (نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۱۵).

معماری (۱۳۹۲-۱۳۸۴): در این مقطع نیز با توجه به شرایط حاکم بر جامعه و

گسترش شهرنشینی و صنعتی شدن شیوه‌های سنتی زندگی، گرایش‌هایی یافت شد که شامل: (ایرجی و برازجانی، ۱۳۹۹: ۹۰)

- گرایش به معماری نئومدرن.

- گرایش به تکنولوژی برتر (فن‌آوران).

د) دوران نواصلحات (گفتمان اعتدال) (۱۴۰۰-۱۳۹۲)

گفتمان اعتدال، خدمات دوره سازندگی و اصلاحات را محترم می‌شمرد و قصد داشته و دارد ادامه روند سازندگی و اصلاحات را با توجه به مقتضیات زمان در پیش گیرد. افزایش تحریم‌های بین‌المللی و مشکلات اقتصادی ناشی از آن موجب شد، گفتمان اعتدال سیاست خارجی را نه ستیز و تقابل، بلکه تعامل مؤثر و سازنده با جهان بداند (نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۱۸). اکنون بیش از چهار دهه پس از انقلاب اسلامی ایران، جمعیت ایران دچار دگرگونی شده است که بخش اعظم این دگرگونی پاسخی به تحولات معماری و شهرسازی، انسجام اقتصادی، مبادلات فرهنگی، انقلاب تکنولوژیکی و گلوبالیزاسیون (۱) بوده که کل جهان را درنوردیده است. (بانی مسعود، ۱۳۹۹: ۲۰۱)

معماری (۱۴۰۰-۱۳۹۲)

- گرایش به رایانه و برنامه‌های جنبی آن (رسانه به معنای اعم واژه)

۳-۴- نمونه بناهای عمومی و تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌های چالش‌زا

- دوره تثبیت نظام و دفاع مقدس (۱۳۶۸-۱۳۵۷): فاقد آثار شاخص معماری در این‌بینه عمومی (دوره سکوت) است.

جدول شماره ۳: دوره سازندگی (۱۳۷۶-۱۳۶۸) (منبع: نگارندگان)

مؤلفه‌های چالش‌زا	حرم امام خمینی (ره)	
۱- تقلید غیرمنطقی	گرایش: سنت‌گرایی	
۲- سطحی‌نگری	معمار: محمد طهرانی	
۳- بحران هویت	سال: ۱۳۶۹	
تحلیل و توضیحات		
<p>۱- تقلید غیرمنطقی الف) حذف شأنیت رفتار روحانی از کالبد بنا به وسیله حذف تمامی سلسله‌مراتب فضایی با الگوگیری از کلیساهای.</p> <p>ب) ساختار چلیپایی مرقد، با طاق‌های رومی و فرم‌های نامأنوس چادری شکل.</p> <p>ج) بنای مرقد به شیوه‌ای نادرست و نامتوازن از هر گوشه معماری جهان اسلام و غیراسلام ترکیب شده است. شاهدان این ادعا خیمه‌های چهارگانه بنا، طاق و قوس‌های گوناگون، ستون‌های عجیب و پرتناقض، سایه‌بان الحاقی بخش ورودی مراسم و ضریح مرقد امام (ره) است که آمیخته‌ای از</p>		

معماری مسیحی، نگاره‌های اسلامی، عناصر ایران باستانی یا عناصر ابداعی و دست‌آخر موتیف‌هایی شیعی که به شیوه‌ای غیراصولی و غیرهنرمندانه گرد هم آمده‌اند.

۲- سطحی‌نگری

الف) در بنای مرقد بزرگی کالبد و پرکاری سطوح و ایجاد نوعی رعب و ابهام در مخاطب دیده شده است و صفت «غول‌پیکری»، جای مفهوم «عظمت» را گرفته است.
 ب) سازندگان خواسته‌اند مرقد امام(ره) را مانند خیمه طراحی کنند و بعد با تصور رساندن مرقد به حرم ائمه اطهار(ع) به سمت ساخت چنین کالبد متمولانه و ترکیب‌های عجیب رفته‌اند. خیمه‌ها که در داخل بر زرق و برق فضا افزوده‌اند، نورگیرهایی وسیع با هزینه کرد نامتعارف‌اند و با ترکیب خود در نمای خارجی نیز بر کلیت کالبد مرقد از دید ناظر بیرون تأثیر خوبی به جا نمی‌گذارند.

۳- بحران هویت

در تناقض میان تجمل معماری مرقد با سیره ساده‌زیستی و آرمان‌های امام(ره)، ظرفیتی که می‌توانست به‌مثابه روایتی از بستر فرهنگی خود باشد، باعث بروز تناقض شده و نگاره‌ها و تزئینات بنای مرقد، انتقادی را در پی دارد که چرا مقبره امام(ره) ما مستضعفان این‌قدر پرکار و تجملاتی است؟ و بدین ترتیب شاهد بروز کمترین امکان ارجاع‌پذیری تاریخی هستیم و خواهیم بود.

مؤلفه‌های چالش‌زا	ساختمان مجلس	
۱- بنا به‌عنوان کالای مصرفی	گرایش: پست‌مدرن	
	معمار: عبدالرضا ذکایی	
	سال: ۱۳۷۵	
۲. تأکید بر کلیشه ۳. تقلید سطحی از گذشته	سالن اجلاس سران	
	گرایش: پست‌مدرن	
	معمار: محسن میرحیدر	
	سال: ۱۳۷۶	
تحلیل و توضیحات		
۱- بنا به‌عنوان کالای مصرفی در بنای موردنظر (مجلس) معماری مجموعه، به صورتی کاملاً انتزاعی خود را از بافت پیرامونی بریده است و با تأکید بر فرم انتزاعی هرم، چهره‌ای جداشده از متن یافته است. فرم موجود ارتباطی با سایت تاریخی و بسیار ارزشمند خود که نماد تاریخ معاصر ایران است برقرار نمی‌کند.		

۲- تأکید بر کلیشه

الف) در مجلس، فرم کلی بنا یک نقطه اوج و قله دارد، سازه آن متکی بر یک نقطه است و یک ستون آن از همه مهم‌تر است و جایگاه رئیس مجلس به‌عنوان مقتدر در زیر این ستون قرار گرفته است.

ب) استفاده از نشانه‌هایی خارج از نظام فرهنگی و استفاده از عناصر مورب بدون توجه به تناسبات انسانی، دلایل عمده عامه‌پسندی در فرم مجلس را نشان می‌دهد.

۳- تقلید سطحی از گذشته

الف) طاق‌ها و قوس‌ها و حجم سنگین بناها، یادآور معماری دوران باستان است و نشانی از تحولات روز در آن دیده نمی‌شود.

ب) به عامل انسان به‌عنوان اصلی‌ترین منبع معماری بی‌توجه بوده و به‌خصوص در طراحی فضاهای داخلی، انسان به گونه‌ای تحقیر شده است استفاده‌ی افراطی از سنگ در طراحی داخلی فضاها باعث به وجود آمدن فضایی با روحیه‌ی خشن و سنگین شده است.

جدول شماره ۴: دوره اصلاحات (۱۳۸۴-۱۳۷۶) (منبع: نگارندگان)

مؤلفه‌های چالش‌زا	پروژه سینمایی ملت	
۱- تظاهر	گرایش: نئومدرن	
۲- تقلید غیرمنطقی	معمار: رضا دانشمیر	
۳- نفی ارزش‌های دینی	سال: ۱۳۸۳	

تحلیل و توضیحات

۱- تظاهر

انحناهای پلان، مقطع و نما در بنا و نحوه‌ی هماهنگی‌شان باعث خلق پرسپکتیوهای بدیع و طراحی شده از چندین جهت شده است. حتی قرارگیری بنا روی ارتفاعی بالاتر از سطح پارک و نحوه‌ی رسیدن به آن نیز، آگاهانه یا ناآگاهانه بر این جمله تأکید می‌کند که «مرا ببینید!». البته شاه‌بیت این «دیده‌شدن» را باید در بدنه‌ی بیرونی آن دید: پوسته‌ای شیشه‌ای سوار بر سازه‌ای خریابی که تمام درون ساختمان را به نمایش می‌گذارد. این اتفاق مدیون آن است که سالن‌های سینمایی ساختمان را راهروها و دیگر فضاها احاطه کرده‌اند تا پوسته‌ی خارجی فرصت شفافیت بیابد.

۲- تقلید غیرمنطقی

برخی معماران نسل سوم همسو با جریان‌های معماری غرب، دغدغه‌ای جز فرار از سیطره معماری مدرن ندارند. گرایش به کامپیوتر و برنامه‌های جنبی آن نقشی پررنگ در گرایش‌های معماران این نسل دارد، به‌طوری‌که بخش اعظمی از کارهای معماران جوان تازه فارغ‌التحصیل شده از دانشگاه‌های ایران را می‌توان صرفاً رونوشت از معماری مطرح این گرایش در غرب دانست که در بنای فوق نیز کاملاً مشهود

است. ساختمان پردیس سینمایی پارک ملت در یک نگاه، فرمی کشیده دارد و حجم آن یادآور فرم‌های اکسپرسیونیستی است و زیبایی‌شناسی آن ریشه در دیدگاه مینیمالیستی دارد.

۳- نفی ارزش‌های دینی (خلوص و قناعت)

پردیس سینمایی ملت، از منظر معماران نسل سومی، موفقیتی است که حاصل یک تصادم مدیریتی در کنار میل به نگرسته شدن است و پیامی روشن درباره‌ی روح زمانه به ما می‌دهد: مرزهای عملکردی قدیم را پاک کرده، مرزهای جدیدی بچینید. دیگر جبر اقتصاد حکم به استفاده‌ی حداکثری از زیربنا و بستن فضاهای باز و مکعب‌های حجیم نمی‌دهد. طلب خوش‌باشی و نگرستن به روح زمانه، چهره‌ی زشت سرمایه‌ی کلاسیک را عوض می‌کند و چهره‌ی مهربان اقتصاد! در حال ظهور است.

جدول شماره‌ی ۵: دوره عدالت (۱۳۹۲-۱۳۸۴) (منبع: نگارندگان)

مؤلفه‌های چالش‌زا	باغ کتاب تهران	
۱- بحران هویت	گرایش: نئومدرن	
۲- ناسازگاری با اقلیم	معمار: هسته طراحی	
۳- به کارگیری غیرمنطقی فناوری‌های نوین	سال: ۱۳۸۶	
۴- تقلید غیرمنطقی		
۵- همانندسازی شکلی		
۱- تقابل فرهنگی و فلسفی	مسجد امام رضا(ع)	
۲- بحران در حس مکان	گرایش: دیکانستراکشن	
۳- تقلید و سطحی‌نگری	معمار: سعیدرضا بربری	
۴- بحران هویت	سال: ۱۳۹۱	
تحلیل و توضیحات		
باغ کتاب تهران		
<p>۱- بحران هویت</p> <p>بنایی که تمامی مفاهیم را به تصویر و نمایش تقلیل داده است و یک طبقه خاص برای اهداف مشخصی تولیدشان می‌کند. این پروژه‌ها تلاش طبقه فراملیتی برای متصل کردن فضاها و آدم‌ها به شریان‌های مصرف جهانی‌اند. به نوعی شبیه سلبریتی‌های سینمایی.</p>		

۲- عدم سازگاری با اقلیم

این بنا با چنین فرمی از نظر اقلیمی توجیه چندانی ندارد. انتظار می‌رفت برای این طرح در این اقلیم تمهیدی برای تابش گیج‌کننده‌ی آفتاب وجود داشت که مطمئناً شیشه راه‌حل مناسبی برای این قضیه نیست. هم‌چنین برای فضای باز پروژه فکری می‌شد.

۳- به‌کارگیری غیرمنطقی فناوری‌های نوین

در این بنا ممکن است در آینده کافه‌ای دیگر بر روی «بام سبز» ساختمان هم برپا شود، اما حتی در آن صورت هم این مقیاس بزرگ و این سطح بی‌سایه‌بان و خشک‌و‌خالی بعید است بتواند توجیه‌گر خویش باشد.

۴ و ۵- تقلید غیرمنطقی و همانندسازی شکلی

الف) در درون فضا رشته پله‌های پرشماری که معلوم نیست به کجا می‌روند. پله‌هایی بسیار عریض یکنواخت سمت غربی را قطع می‌کنند. این پله‌های خشک‌و‌خالی مقیاسی بسیار عجیب دارند و با دیدن آنها سؤالی ذهن را مشغول به خود می‌کند: مگر آن بالا چه خبر است که پله‌ها را چنین عریض گرفته‌اند؟ پاسخ این است: دقیقاً هیچ!

ب) از دید ناظر و از دور نمای مستطیلی صاف، ساختمانی شیشه‌ای پیداست. سؤال این است: آن تصاویری که از بام‌های سبز و پله‌های بام دیده‌اید کجایند؟ در پاسخ باید گفت تنها در یک صورت می‌توانید آنها را ببینید، با بالگرد از فراز باغ کتاب تهران عبور کنید و از بالگرد بر سقف آن فرود بیایید: فرم باغ کتاب برای ناظری طراحی شده که از بلندترین تپه‌های تهران هم قد بلندتری دارد!

مسجد امام رضا(ع)

۱- تقابل فرهنگی و فلسفی

بنای حاضر که به سبک معماری پست‌مدرن (دیکانستراکشن / فولدینگ / پرش کیهانی) طراحی شده، به‌طور مستقیم فلسفه‌ی دیکانستراکشن و فولدینگ را فریاد می‌زند. شاید هیچ‌گاه معماری را به اندازه‌ی این سبک، به یک گرایش فلسفی نزدیک نینیم.

۲- بحران در حس مکان

در این بنا به دلیل اتکای اصلی معماری آن بر بنیادهای فکری اومانستی و انسان‌مداری، روح حاکم بر این بنا نمایشگر نوعی برون‌نگری ویژه و به‌عبارت دیگر مذهب ظاهر مطلوب انسان غربی است که در حوزه‌ی فرهنگی خود بنیادی و اومانستی سیر می‌کند. همین امر، این بنای عبادی اسلامی یعنی مسجد را از روح و جایگاه اصلی خود خارج کرده است و باعث گشته تا بنا، پیش از آنکه نمازگزاران را دعوت به خداوند یکتا کند، دعوت به خودش کند.

۴ و ۵- تقلید و سطحی‌نگری و بحران هویت دینی و ملی

این سبک معماری براساس فلسفه‌اش ایهام دارد و دوپهلوست. دچار چندمعنایی است و متکثر است و به جدال توحید می‌رود. متزلزل است و شک‌برانگیز، پس به ریشه یقین آدمی تیشه می‌زند؛ و همان‌گونه که از فلسفه دیکانستراکشن انتظار می‌رود، قرار است متناقض باشد، پس با همه آنچه در معماری مساجد اسلامی به باور رسیده‌ایم متناقض است.

جدول شماره ۳: دوره اعتدال (۱۴۰۰-۱۳۹۲) (منبع: نگارندگان)

مؤلفه‌های چالش‌زا	برج بانک ملت	
۱- تقابل فرهنگی و فلسفی	گرایش: نئومدرن	
۲- نفی ارزش‌ها	معمار: رضا دانشمیر	
۳- بحران هویت	سال: ۱۳۹۴	
تحلیل و توضیحات		
<p>۱ و ۲- تقابل فرهنگی و فلسفی و نفی ارزش‌ها بنای حاضر که به سبک معماری نئومدرن طراحی شده، به‌طور مستقیم فلسفه‌ی دیکانستراکشن و فولدینگ را فریاد می‌زند. فلسفه فولدینگ در ادامه فلسفه‌ی ساختارشکنی است که نوعی فلسفه پسا ساختارگرا به شمار می‌رود. فرم مدولار پروژه ترکیبی از افقی و عمودی است تا برخلاف اصول و ارزش‌های ملی و دینی و در نقطه مقابل هندسه‌های درون‌گرا، نظیر بناهای ایرانی گذشته که دارای محور و مرکز هستند، بر چندگانگی معنایی و تکثرگرایی تأکید کند.</p> <p>۳- بحران هویت به کار بردن هندسه سیال و سرگردان، در تناقض با مبانی نظری عمیقی است که از گذشته در معماری ایرانی و اسلامی توسط معماران حکیم رعایت می‌شده است. این بنا نیز سمبل و فرم تفسیرپذیری دارد و آن را نباید در دسته‌بندی سبک‌های معماری ایران قرار داد، بلکه باید در دسته‌بندی‌های جهانی جست‌وجو کرد. لزی اسکالر، استاد جامعه‌شناسی مدرسه اقتصاد و علوم سیاسی لندن، این بنا و سایر بناهای نمادین را پرورده گروهی موسوم به «طبقه سرمایه‌دار فراملیتی» که مهم‌ترین و بزرگ‌ترین سفارش‌دهنده تولیدات معماری نمادین است، می‌داند.</p> <p>۴- تظاهر مدولار بودن مقطع و نما پلان معکوس، در بنا و حرکت و سرخوردن و تا خوردن لایه‌ها در دو بعد افقی و عمودی نسبت به هم و نحوه‌ی هماهنگی‌شان، با تحولی غیرمعمول، سطوح افقی باعث می‌شود تا مناسبی در مجاورت پارک و پیاده‌رو نسبت به برج صورت گیرد و باعث خلق پرسپکتیوهای بدیعی شده است. شیب شمال به جنوب شهر باعث شده تا این پروژه به‌عنوان نقطه عطفی در تهران به شمار آید که از بیشتر نقاط قابل مشاهده است. این تظاهر را باید در بدنه‌ی بیرونی آن دید: سیال‌بودن در فرم و حرکت با پوسته‌ای ترکیبی از کامپوزیت و شیشه.</p>		

یافته‌های تحقیق

یافته‌ها حکایت از اثرگذاری وابستگی به غرب، جهانی‌سازی، تعارض سنت و مدرنیته و ارزش‌های حاکم بر فرهنگ ایرانی و تباین آن با بخشی از ارزش‌های فرهنگی غرب دارد و از تأثیر متقابل معماری و فرهنگ برهم می‌گوید.

خلاصه و نتیجه‌گیری

این پژوهش در جست‌وجوی مباحث فرهنگی به وضع موجود معماری پساانقلاب ایران و چالش‌های فرهنگی موجود در آن اشاره کرده است و آنها را ناشی از گم‌گشتگی و چالش مشابه در فرهنگ و جامعه ایران برشمرده است. مرور تحولات چهره و لحن معماری ایران در دوره جمهوری اسلامی و پرداختن به اندیشه‌های مختلف در حوزه معماری و فرهنگ، با نگاهی به وضعیت تحولات جهانی و عنایت به رابطه ایران و غرب، گویای این مهم است که آنچه معماری امروز ما را دستخوش بحران نموده است، وجه فرهنگی اجتماعی آن است. لذا ما به این نکته پرداختیم که چالش‌های فرهنگی در نهایت چه تأثیری بر معماری روز دارد و چگونه می‌توانیم فرهنگمان را با نیازهای حال حاضر در معماری امروزمان منعکس کنیم و هم‌چنین از روند طراحی معماران گذشته آگاه شویم. هم‌چنین سعی شد تا تلاش معماران پس از انقلاب اسلامی، از منظر فرهنگی تحلیل شود و شیوه‌های معمارانه‌ی آنان (که پاسخگویی به دغدغه‌های هویت‌یابی جامعه، که ارتقای ارزش‌های کیفی محیط انسان ساخت را در پی دارد) دسته‌بندی شود که این دسته‌بندی در پنج مقطع و دوره زمانی پس از انقلاب را شامل می‌شود. طبق پژوهش در برخی از بناهای معماری پسا انقلاب ایران نوعی برخورد چندگانه با سنت، معماری سنتی و آموزه‌های معماری اسلامی ایران وجود دارد. البته لازم به ذکر است، همه معماری‌های پساانقلاب اسلامی دچار این چالش‌ها و تضادهای فرهنگی نیستند و اندیشه‌های متعالی جامعه ایران، ظرفیت‌های خوبی را در راستای از بین بردن چالش‌های فرهنگی و بازگرداندن هویت اسلامی ایرانی به معماری معاصر ایران به‌ویژه معماری پس از انقلاب اسلامی فراهم ساخته و معماری‌های متعدد همسو با فرهنگ اسلامی ایرانی را در کشور عزیزمان؛ ایران به وجود آورده است.

یادداشت

۱- گلوبالیزاسیون (Globalization) یا جهانی‌شدن، اصطلاحی است که از اواسط دهه ۱۹۸۰ متداول شده و به معنی فروریختن مرزها و فراتر رفتن از آن در سطح جهانی در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است که فرآیند آن دگرگون شدن ساختارهای محلی به جهانی است. به بیان گیدنز جهانی‌شدن تشدید روابط اجتماعی جهانی را در پی دارد، روابطی که موقعیت‌های مکانی دور از هم را چنان به هم پیوند می‌زند که هر رویداد محلی تحت تأثیر رویدادهای دیگر که کیلومترها از آن فاصله دارند شکل می‌گیرد (گیدنز، ۱۹۹۰: ۵۳).

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۹۶)؛ *معماری مدرنیته*، تهران: انتشارات مرکز.
- ازغندی، علیرضا (۱۳۸۲)؛ *تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی ایران (۱۳۵۷-۱۳۲۰)*، تهران: انتشارات سمت.
- ایرجی، جواد؛ نوروزبرازجانی، ویدا (۱۳۹۹)؛ *معنا در معماری معاصر ایران بعد از انقلاب اسلامی (چاپ اول)*، تهران: انتشارات دانشگاه پارس.
- بانی مسعود، امیر (۱۳۹۹)؛ *معماری معاصر در ایران از سال ۱۳۰۴ تاکنون (چاپ اول)*، مشهد: انتشارات تخصصی هنر، معماری و شهرسازی.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۲)؛ *ایران و رژیم صهیونیستی*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- خواجه‌سروری، غلامرضا (۱۳۸۹)؛ *رقابت سیاسی و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رنجبر، هادی؛ حق دوست، علی‌اکبر و دیگران (۱۳۹۱)؛ «نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع»، *مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران*، س ۱۰، ش ۳، صص ۲۳۸-۲۵۰.
- سلیمی‌بنی، صادق (۱۳۸۵)؛ «چالش‌ها و تهدیدات فرهنگی انقلاب اسلامی»، *فصلنامه پیام*، ش ۸۱، صص ۱۷۲-۱۵۵.
- طباطبایی، محمدحسن (۱۳۸۰)؛ *نقوذ فراماسونری در مدیریت نهادهای فرهنگی ایران*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- لولویی، کیوان؛ میرزایی، حسین (۱۳۹۴)؛ «بررسی اثرگذاری فرهنگ بر پیکره معماری ایران در دوره معاصر»، *کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری*، دوره اول.
- مدنی، سیدجلال‌الدین (۱۳۹۲)؛ *تاریخ سیاسی معاصر ایران*، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۷۹)؛ «رابطه هویت سنت معماری ایران با مدرنیسم و نوگرایی»، *مجله هنرهای زیبا*، ش ۷، صص ۹۱-۷۹.
- نوروزی، محمدجواد (۱۳۸۷)؛ «جمهوری اسلامی ایران در پنج گفتمان»، *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی*، س ۴، ش ۱۳، صص ۱۱۶-۸۵.
- هوشنگ‌مهدوی، عبدالرضا (۱۳۷۵)؛ *روزهای افتخار: لشکرکشی نافرجام انگلیس به ایران در سال ۱۳۳۰*، تهران: نشر گفتار.
- Giddens, A. (1990); *The Consequence of Modernity*, Oxford: Basil Blackwell.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی